

27. Шлапаченко В.М. Кримінальна відповідальність за шпигунство в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08 / В.М. Шлапаченко ; НА СБ України. – К., 2005. – 299 с.

28. Про контррозвідувальну діяльність : Закону України від 26 грудня 2002 року № 374-IV (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/374-15/print1389895678219646>.

29. Рябчук В.Н. Государственная измена и шпионаж: уголовно-правовое и криминологическое исследование [Текст] : монография / В.Н. Рябчук. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 1102 с.

УДК 343.35

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ, ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

PROBLEM QUESTIONS OF QUALIFICATION INTERFERENCE IN THE ACTIVITY A LAW ENFORCEMENT OFFICER, STATE EXECUTIVE SERVICE

Чуб І.М.,

*здобувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
начальник відділу нагляду за додержанням законів
органами податкової міліції, радник юстиції,
Прокуратура Харківської області*

Стаття присвячена питанням конкуренції кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за перешкоджання діяльності працівника правоохоронного органу, державної виконавчої служби. Досліджено співвідношення цих норм. Пропонуються правила їх кваліфікації.

Ключові слова: кваліфікація, втручання, опір, працівник правоохоронного органу, конкуренція, сукупність злочинів.

Статья посвящена вопросам конкуренции уголовно-правовых норм, предусматривающих ответственность за воспрепятствование деятельности работника правоохранительного органа, государственной исполнительной службы. Исследовано соотношение этих норм. Предлагаются правила их квалификации.

Ключевые слова: квалификация, вмешательство, сопротивление, работник правоохранительного органа, конкуренция, совокупность преступлений.

The article is devoted to competition rules of criminal law, which stipulate responsibility for obstructing the activities of a law enforcement officer, the state executive service. Investigated the relationship of these norms. Proposed rules for their qualifications.

Key words: qualification, intervention, resistance, a law enforcement officer, competition, cumulative offenses.

Актуальність теми. Проблема кримінально-правової охорони діяльності працівника правоохоронного органу, державної виконавчої служби представляється актуальною не тільки в прикладному, й в теоретичному аспекті. Інтерес до неї практично не слабшає багато років. Це обумовлено тим, що втручання у діяльність працівника правоохоронного органу або державної виконавчої служби перешкоджає нормальному функціонуванню відповідних державних органів, тим самим значною мірою послаблює ефективність діяльності держави у сфері боротьби зі злочинністю, підривається її авторитет, а також система державного управління зсередини.

Стан дослідження. Проблемам кримінальної відповідальності за злочини проти правоохоронної діяльності та державної виконавчої служби в теорії кримінального права приділялася певна увага в ро-

ботах таких вчених, як Є.М. Блажівський, В.Т. Дзюба, Л.В. Дорош, І.М. Залялова, М.Й. Коржанський, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та інші. Окремі питання кваліфікації за даний вид втручання знайшли своє відображення в постанові Пленуму Верховного Суду України за № 8 від 26 червня 1992 р. «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність і власність суддів і працівників правоохоронних органів». Проте закріплені в цій постанові окремі роз'яснення та рекомендації уявляються досить су-перечливими.

Саме тому **мета** статті полягає у з'ясуванні особливостей кваліфікації злочину, передбаченому ст. 343 КК, визначенні основних проблем конкуренції втручання у діяльність працівника правоохоронно-

го органу, державної виконавчої служби, вирішенні питань кваліфікації цього злочину за сукупністю з іншими кримінально-правовими нормами.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний кодекс України визначає втручання у діяльність працівника правоохоронного органу, державної виконавчої служби у ст. 343 КК як вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення. В той же час у статтях 342, 345, 347, 348, 349 КК передбачена відповідальність за опір, погрозу або насильство, умисне знищення чи пошкодження майна, посягання на життя працівника правоохоронного органу. У зв'язку з чим виникає питання щодо співвідношення даних норм.

Так, І.М. Залялова застосування будь-якого фізичного насильства не визнає способом втручання у діяльність працівника правоохоронного органу. Саме тому, на її думку, втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК), поєднане з діями, передбаченими статтями 345, 348, 349 КК, належить кваліфікувати за сукупністю злочинів. У той же час І.М. Залялова відносить до способів втручання погрозу застосування протиправних дій (насильством, шантаж, звільнення з роботи, погрозу самогубством, залишенням без матеріальної допомоги, спричиненням службових неприємностей). У зв'язку з чим зазначається, що ч. 1 ст. 345 КК виступає спеціальною нормою відносно втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК). Тому у випадку вчинення впливу на працівника правоохоронного органу шляхом погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна дії винного слід кваліфікувати за спеціальною нормою (ч. 1 ст. 345 КК), а кваліфікація за ст. 343 КК у цих випадках є зайвою [1, с. 81-86].

Іншу позицію займає В.І. Осадчий, який не тільки погрозу, а й насильство, умисне знищення або пошкодження майна, посягання на життя працівника правоохоронного органу відносить до спеціальних форм втручання. А тому у разі їх вчинення сукупність із ч. 1 ст. 343 КК відсутня. В той же час, на думку вченого, ці діяння, якщо вони перешкодили запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила, потребують кваліфікації за сукупністю із ч. 2 ст. 343 КК, оскільки статтями 345, 347, 348 КК не охоплюються такі прояви, як перешкоджання запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила. Також за сукупністю злочинів автор пропонує кваліфікувати дії винної особи, які виявилися у впливі на працівника правоохоронного органу шляхом захоплення чи тримання його або його близьких родичів як заручника, оскільки в ст. 349 КК кримінально-правовий захист осіб не пов'язаний з виконанням представником влади або працівником правоохоронного органу службових обов'язків [2, с. 137-139].

Вважаємо, що суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 343 КК, являє собою вплив на свідомість та волю

працівника правоохоронного органу або державної виконавчої служби, внаслідок якого останній позбавляється (чи обмежується) самостійності та (або) незалежності при виконанні наданих йому законом повноважень щодо здійснення правоохоронної діяльності або примусового виконання рішень в межах конкретного провадження (справи). На підставі цього, уявляється, що втручання може вчинятися виключно за рахунок використання винним примусових (імперативних) способів впливу. Об'єктивний зміст примусу складається з двох обов'язкових елементів, а саме: а) дій, що виражають протиправну вимогу, категоричне спонукання (заборона, вимога, інструкція, вказівка, наказ, розпорядження) щодо вчинення (не вчинення) працівником правоохоронного органу (підрозділу) або державної виконавчої служби певної поведінки та 2) використання контролюючих можливостей винного для підкорення, пригнічення волі потерпілого, а саме застосування насильства, знищення чи пошкодження майна, що належить працівнику правоохоронного органу або державної виконавчої служби чи їх близьким родичам, вчинення інших протиправних дій, які посягають на їх права та законні інтереси, або погрози застосування таких дій. Саме тому, на наш погляд, заподіяння тілесних ушкоджень, посягання на життя, знищення або пошкодження майна, тощо – слід визнавати способами втручання у діяльність цих осіб. Зазначені протиправні дії при втручанні завжди вчиняються з певною метою, а саме – спонукати осіб, зазначених у ч. 1 ст. 343 КК, до невиконання або неналежного виконання службових обов'язків або прийняття ними незаконного рішення. У свою чергу, згідно з положеннями статей 345, 347, 348 КК, насильство застосовується у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків. При вчиненні даних злочинів винний прагне: перешкодити потерпілому у момент посягання або в майбутньому виконувати свої службові обов'язки; або помститися за виконання цих обов'язків у минулому [3].

У той же час суб'єктивною ознакою втручання у діяльність працівника правоохоронного органу або державної виконавчої служби (ст. 343 КК) є бажання перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення. Відсутність такої мети виключає кримінальну відповідальність за ст. 343 КК. Отже суб'єктивні ознаки даних складів злочинів певним чином збігаються. Звідси можна зробити висновок, що діяння, передбачені у статтях 345, 347, 348 та 349 КК є по суті спеціальними видами втручання, відповідальність за які, виходячи із підвищеного ступеня їх суспільної небезпечності, виділена (передбачена) законодавцем у спеціальних нормах. Таким чином, ст. 343 КК – загальна норма, а статті 345, 347, 348, 349 КК – спеціальні, у зв'язку з чим при вчиненні втручання, яке полягає у діяннях, передбачених останніми, вони (і тільки вони) використовуються (застосовуються) при кваліфікації.

Слід зазначити, що схожу позицію займають деякі науковці, які досліджують питання кваліфікації

втручання у діяльність судових органів (ст. 376 КК). Так, В.І. Тютюгін зазначає, що якщо такі злочини, як погроза або насильство (ст. 377 КК), знищення (пошкодження) майна (ст. 378 КК) або посягання на життя судді (ст. 379 КК) вчинюються як спосіб втручання в його діяльність і тим самим стають однією з форм такого втручання, вчинене слід кваліфікувати лише за статтями 377-379 КК. У цих випадках ст. 376 КК співвідноситься зі статтями 377-379 КК як загальна та спеціальні норми, тому при кваліфікації застосовується лише спеціальна норма, яка встановлює відповідальність за окремий (спеціальний) вид злочинного втручання в діяльність судових органів. Кваліфікація таких дій ще й за ст. 376 КК можлива лише за наявності реальної сукупності зазначених злочинів [4, с. 854]. Отже, якщо втручання у діяльність пов'язана із заподіянням працівнику правоохоронного органу або його близьким родичам побоїв, легких середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень, замах або вбивство цих осіб, умисне знищення або пошкодження їхнього майна чи погроза застосування таких дій, захопленням чи триманням їх як заручника, вчинене належить кваліфікувати тільки за статтями 345, 347, 348 та 349 КК.

Усі інші протиправні дії, такі як вчинення насильницьких дій, що завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (наприклад, щипання, шмагання, придушення частин тіла тощо), розголошення відомостей, які зазначені особи бажають зберегти в таємниці, обмеження їх прав, свобод або законних інтересів, тощо) слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 343 КК.

Вважаємо, що вказані злочини потребують кваліфікації за сукупністю лише у випадках якщо поряд із діями, передбаченими статтями 345, 347, 348 та 349 КК, винний вчиняє ще й інші протиправні дії, тобто у тих випадках, коли має місце так звана реальна сукупність цих злочинів.

У випадках, коли діяння розпочинається так би мовити «у чистому вигляді» як втручання, а вже у процесі його здійснення умисел винного «переростає» на вчинення більш тяжкого його виду, передбаченого статтями 345, 348 або 349 КК, сукупність із ч. 1 ст. 343 КК відсутня, а вчинене повинно кваліфікуватися тільки за статтями, що передбачають відповідальність за спеціальні (більш тяжкі) види втручання. Так, якщо винний під час втручання спочатку вимагає прийняття незаконного рішення, погрожуючи розголосити відомості, що ганьблять працівника правоохоронного органу, а потім завдає удари, побоїв чи заподіює тілесні ушкодження, сукупність із ч. 1 ст. 343 КК відсутня, бо відбувається так звана «трансформація умислу» щодо завдання шкоди в межах того ж самого додатковому об'єкту, а саме відносин, що охороняють життя і здоров'я особи.

Сукупність злочинів, передбачених ст. 343 та статтями 345, 347, 348 та 349 КК, як слушно зазначає В.І. Осадчий [2, с. 137-139], має місце у випадках, коли внаслідок втручання були заподіяні наслідки у виді перешкоджання запобіганню злочину чи затриманню особи, що його вчинила (ч. 2 ст. 343 КК),

оскільки їх заподіяння не охоплюється статтями 345, 347 та 348, 349 КК.

Аналіз положень статей 345, 347, 348, 349 КК свідчить, що на відміну від ст. 343 КК, потерпілим від цих злочинів закон не визнає працівника державної виконавчої служби та його близьких родичів. Вважаємо, що такий стан кримінального закону свідчить про недоліки законодавчої техніки. Законом від 04.11.2010 № 2677-VI «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів» у ст. 343 КК шляхом включення до неї вказівки на працівника державної виконавчої служби було розширено коло потерпілих від цього злочину, тоді як статті 345, 347, 348, 349 КК не зазнали таких змін. Однак, ураховуючи те, що ці статті встановлюють відповідальність за так звані спеціальні види втручання, вбачається доцільним передбачити в них також відповідальність і за посягання на працівника державної виконавчої служби чи його близьких родичів. Але на теперішній час (за відсутності і цих статтях запропонованих змін) зазначені види втручання необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 343 КК та відповідними статтями Особливої частини КК, що передбачають відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, на власність (наприклад, ст. 121, 122, 125 КК).

За ч. 2 ст. 342 КК настає відповідальність за опір працівникові правоохоронного органу під час виконання покладених на нього обов'язків щодо охорони громадського порядку, та державному виконавцю під час виконання ним службових обов'язків. На думку І.М. Залялової [1, с. 186], В.І. Осадчого [2, с. 137-139] опір працівнику правоохоронного органу – це спеціальна форма втручання у його діяльність.

Проте з позицією цих науковців важко погодитися, бо втручання, передбачене ст. 343 КК, це не будь-який вплив на зазначених працівників, а лише той, що полягає у примушуванні останніх до невиконання або неналежного виконання службових обов'язків або прийняття незаконного рішення. У зв'язку з цим є підстави стверджувати, що опір не є різновидом втручання. Змістом опору є протидія виконанню потерпілим службових обов'язків, а примушування, як зазначає В.І. Осадчий, має іншу спрямованість і означає вимагання чогось незалежно від волі і бажання потерпілого [2, с. 134].

При опорі винний намагається ігнорувати волю зазначених осіб, тоді як при втручання прагне нав'язати ним власну волю. Опір може бути і не поєднаний з фізичним чи психічним насильством (проте, не виключається, що опір виражається в активній фізичній протидії: винний упирається, намагається вирватися тощо), а втручання завжди пов'язане з діями, спрямованими на обмеження законних прав інтересів потерпілого чи його близьких родичів. Втручання може бути вчинене не тільки під час виконання потерпілими покладених на них обов'язків, а й у зв'язку з їх виконанням у майбутньому, опір же чиниться виключно під час виконання службових обов'язків. Для складу опору необхідно, щоб

він здійснювався під час виконання обов'язків щодо охорони громадського порядку або примусового виконання рішень, передбачених законом, а втручання може відбуватися під час виконання інших повноважень. Опір – умисний злочин, який вчиняється з метою не дати цим особам виконати дії, які вони зобов'язані вчинити відповідно до чинного законодавства. Що ж стосується втручання, то воно спрямоване на обмеження чи позбавлення самостійності та (або) незалежності при прийнятті відповідних рішень або виконанні обов'язків. На підставі зазначеного, опір не можна визнати спеціальним видом втручання у діяльність, і у разі їх одночасного вчинення, вони потребують самостійної кваліфікації, тобто утворюють сукупність злочинів.

У ч. 3 ст. 342 КК передбачена відповідальність за опір, поєднаний з примушенням працівника правоохоронного органу або державного виконавця шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій. На наш погляд, у даному випадку має місце так званий складений злочин [5, с. 115, 116]. Уявляється, що у ч. 3 ст. 342 КК передбачена відповідальність за опір поєднаний із втручанням у діяльність працівника правоохоронного органу або державної виконавчої служби. Проте чинна редакція ч. 3 ст. 342 КК викликає певні зауваження. По-перше, примушення з насильством або погрозою його застосування може бути спрямоване не лише щодо виконання явно незаконних дій, а й щодо утримання потерпілого від виконання обов'язків. Безперечно, як зазначає В.І. Осадчий, й така спрямованість посягання має визнаватися протиправною [6]. По-друге, зміст втручання полягає не тільки у примушенні до невиконання або неналежного виконання службових обов'язків, а й до прийняття незаконного рішення, тобто до прийняття процесуального документу, який не відповідає вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції цього працівника. Саме тому, на наш погляд, редакція ч. 3 ст. 342 КК потребує уточнень. Як варіант пропонуємо замість слів «явно незаконних дій» вживати «...до невиконання або неналежного виконання ним службових

обов'язків або прийняття незаконного рішення». Таке викладення норми цілком забезпечувало б захист діяльності працівників правоохоронного органу і державної виконавчої служби.

У ч. 3 ст. 342 КК йдеться про застосування насильства. При цьому законодавець не конкретизує характер такого насильства. Проте чинний КК встановлює відповідальність за такі види фізичного насильства, як: вбивство, тілесні ушкодження (тяжкі, середньої тяжкості, легкі), удар, побої, інші насильницькі дії, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, заподіяння мук, мордування, обмеження волі, тощо. Проте ч. 3 ст. 342 КК не охоплює такі види насильства, як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 345 КК), посягання на життя (ст. 348 КК), умисне знищення майна шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом чи таке, що спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 347 КК). У зв'язку з цим, у разі їх заподіяння, відповідальність повинна наставати за сукупністю злочинів, а саме за ч. 3 ст. 342 КК та зазначеними статтями Особливої частини КК.

Висновки. Таким чином, діяння, передбачені у статтях 345, 347, 348 та 349 КК є своєрідними спеціальними видами втручання (ст. 343 КК), відповідальність за які, з урахуванням їх підвищеної суспільної небезпечності, передбачена у спеціальних нормах. Саме тому ці норми співвідносяться (конкурують) як загальна і спеціальні. У зв'язку з чим при кваліфікації застосовується лише спеціальна норма, яка встановлює відповідальність за окремий (спеціальний) вид злочинного втручання в діяльність правоохоронних органів. Кваліфікація таких дій ще й за ст. 343 КК можлива лише за наявності реальної сукупності зазначених злочинів.

Опір (ст. 342 КК) не можна визнати спеціальним видом втручання у діяльність працівника правоохоронного органу або державної виконавчої служби (ст. 343 КК), і у разі їх одночасного вчинення вчинення не потребує самостійної кваліфікації, тобто утворює сукупність злочинів, за винятком випадків, передбачених ч. 3 ст. 342 КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Залялова І.М. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ірина Миколаївна Залялова. – Донецьк, 2006. – 186 с. – С. 81–86.
2. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності / В.І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.
3. Восьний В. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 ККУ) та відмінність цього злочину від суміжних злочинів / В. Восьний // Юридична Україна. – 2011. – № 2. – С. 92–98.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.Х. : Право, 2013. – 1040 с. – С. 854.
5. Зінченко О.І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / Зінченко О.І., Тютюгін В.І. – Харків : «Фінн», 2010. – 256 с.
6. Осадчий В.І. Кримінальна відповідальність за злочин, передбачений ст. 188 (1) КК [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/nomer10/all_osad.html.